

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a paper published in *Arbetsmarknad & Arbetsliv*.

Citation for the original published paper (version of record):

Bergman, A., Eriksson, B. (2015)

Introduktion till nr 3 2015.

Arbetsmarknad & Arbetsliv, 21(3): 4-6

Access to the published version may require subscription.

N.B. When citing this work, cite the original published paper.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-38136>

Introduktion

Ann Bergman och Birgitta Eriksson

Detta nummer av *Arbetsmarknad & Arbetsliv* är ett temanummer. Temat rör frågan om makt och inflytande i arbetslivet och har initierats av *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, Forum för arbetslivsforskning (Falf) och Arena Idé. Temanumret är ett första steg i att belysa dessa frågor. Ett ytterligare resultat av det här samarbetet är att vid årsskiftet kommer Arena Idé att ge ut en antologi med samma tema.

Makt- och inflytandefrågor har i många avseenden varit ett signum för svensk arbetslivsforskning från 1970-talet fram till början av 2000-talet. Idag har emellertid frågorna kommit alltmer i skymundan. Forskningens finansiering och inriktning har kommit att röra andra områden. En bidragande orsak till detta är nedläggningen av Arbetslivsinstitutet 2006/07. Visserligen finns det alltså en hel del forskning om inflytande i arbetslivet och hur detta påverkar hälsa och det goda arbetet. Vanligtvis ses en hög grad av inflytande som något positivt, men det har även framhållits att för mycket inflytande kan leda till en ökad belastning. Frågor om arbetsplatsdemokrati förekommer dock inte i någon större utsträckning och maktfrågan är än mer osynlig. Maktfrågor är viktiga frågor både när det gäller arbetslivsforskning och samhällsvetenskaplig forskning i allmänhet. Makt villkorar det som sker och kan förhindra att saker faktiskt sker. Detta gör det till en angelägen fråga. Även om vi inte gör anspråk på att fylla denna lucka är förhoppningen att detta nummer åtminstone ska påbörja det arbetet.

De tre artiklarna som ingår i detta nummer berör inflytande i arbetet, men också makt och maktlöshet. Numrets debatt handlar om makten att förpassa arbetslivsfrågor in i medieskugga. Den första artikeln har titeln "Permanent nykomling – Om behovsanställdas villkor" och är skriven av Johan Alfonsson. I många avseenden handlar artikeln om bristen på inflytande och maktlöshet bland en grupp vars arbetsvillkor präglas av höga krav på flexibilitet – nämligen behovsanställda. Syftet med artikeln är att undersöka hur behovsanställdas anställningsform påverkar relationen till de tillsvidareanställda och hur detta i sin tur påverkar de behovsanställdas arbetssituation. Det empiriska materialet baseras på intervjuer med behovsanställda som sedan relateras till Lysgaards teori om arbetarkollektivet. Centralt i denna teoribildning är att arbetarkollektivet är viktigt för att den anställda, i egenskap av att vara underordnad, ska kunna möta och hantera arbetsgivarens olika krav – såväl tekniska som ekomiska. Alfonsson visar att de behovsanställda på grund av sin flexibla anställningsform upplever bristande

identifikation och interaktion med tillsvidareanställda och därmed också en distans gentemot dem och deras gemenskap. Detta i sin tur leder till att de bemöts med bristande tillit och fördomar och att de kontrolleras hårdare än de visstidsanställda, vilket i sin tur leder till att deras autonomi minskar och maktlösheten ökar. Alfonsson visar vidare att det inte enbart är gruppen behovsanställdas autonomi och makt på arbetsplatsen som kan undermineras, utan även att de anställda som kollektiv riskerar att splittras genom distanseringen mellan dessa två grupper.

I den andra artikeln, "Två decennier av new public management: arbetsmiljön i skola och sjukvård" skriven av Eva Bejerot, Tina Forsberg Kankkunen och Hans Hasselbladh, belyses förändringar i arbetsmiljön inom skola och sjukvård. Deras artikel berör hur *new public management* (NPM) påverkat professioner som läkare, skolledare och lärares arbetsmiljö under en artonårsperiod. Studien baseras på enkätdata där dessa grupper besvarat frågor rörande sin arbetsmiljö insamlade 1992 och 2010. Studien kan därmed fånga vad som har skett från det att NPM infördes fram till idag. Studien visar bland annat att lärare är en grupp vars arbetsmiljö försämrats längs alla dimensioner som har med inflytande i arbetet att göra samtidigt som kraven ökat. Resultaten indikerar även att skillnaden vad gäller balansen mellan arbetskrav och inflytande ökat mellan chefer och medarbetare, där medarbetare återfinns i en sämre arbetsmiljö än cheferna. Samtliga tre grupper upplever ett minskat stöd från närmaste chef. I artikeln diskuteras dessa resultat i relation till forskning om inflytande och autonomi, ökad arbetsbelastning och stöd från överordnade. En fråga som lyfts i texten är att inflytande och autonomi kan vara verksamma på olika nivåer. I Sverige tenderar autonomi att vara knutet till individen, det vill säga till inflytande i arbetet, och inte knutet till den kollektiva nivån, det vill säga inflytande över arbetet.

När det gäller maktrelationer i skolan finns det ett flertal studier som berör elever som kränker varandra, men det finns inte så många när det gäller vuxna som kränker elever. Det senare är vad Kristina Bartleys artikel "Den provokativa (van)makten" fokuserar. Författaren har gått igenom tio av Barn- och elevombudets beslutsunderlag för skadeståndskrav. I dessa underlag ingår anmälares version av händelsen, skolans version samt anmälares kommentarer till skolans version. Dessutom har Barn- och elevombudets analys, slutsats och beslut granskats. Materialet har analyserats utifrån två frågeställningar. Den första handlar om vilka typer av kränkningar som skett och vilka som utfört dem. Den andra berör de typer av makttekniker som kommit till uttryck i beskrivningen av de kränkande situationerna. Resultaten visar att den typ av makt som främst förekommit är vad Foucault benämner disciplinerande makt. Det är makt som riktar sig mot individen i syfte att skapa fogliga samhällsmedborgare som inte skiljer sig från mängden. Personalens maktutövning är ett svar på elevers provocerande beteende. Den uppkommer i stunden och är inte planerad vilket gör att det är inte bara en

fråga om makt utan också, som rubriken antyder, om vanmakt. När den vuxne förlorar både kontroll och omdömesförmåga i en provocerande situation och desperat försöker återställa sin maktposition förvandlas situationen till vad Bartley kallar en vanmäktig maktutövning. De makttekniker som använts har delats in i tre kategorier – tillrättavisning, fysisk bestraffning och utpekande inför andra – och i artikeln finns konkreta beskrivningar av de olika maktteknikerna.

I detta nummer har vi även ett debattinslag. Det är Lennart Lund som i sin debatt "Valkompasser visar arbetslivets medieskugga" tar upp det paradoxala med att man under valrörelsen 2014 talade sig varm om både arbetslinjen och jobbpolitiken samtidigt som frågor om arbetsmiljö och arbetsvillkor inte var speciellt framträdande i TT:s, SVT:s och Aftonbladets valkompasser. Lund vänder sig sedan mot vallokalundersökningarna för att se vilka sakfrågor de presenterar för väjarna att ta ställning till och rangordna. Även här framgår att arbetslivsfrågorna inte har någon framträdande roll. Utifrån detta argumenterar Lund att man inte enbart kan lägga ansvaret på politikerna att ta upp och resonera kring arbetsmiljö- och arbetsvillkorsfrågorna. Även de medier som negligerar dessa frågor bör tänka om och ge dessa frågor en chans att komma fram i valmätningar och valkompasser av olika slag, skriver Lund. Om inte riskerar området att ses som oviktigt.